

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU
EDUKACIJU I REHABILITACIJU

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION
AND REHABILITATION

11.

MEĐUNARODNI
NAUČNI SKUP
„SPECIJALNA
EDUKACIJA I
REHABILITACIJA
DANAS”

11th

INTERNATIONAL
SCIENTIFIC
CONFERENCE
“SPECIAL
EDUCATION AND
REHABILITATION
TODAY”

ZBORNİK RADOVA

PROCEEDINGS

Beograd, Srbija
29-30. oktobar 2021.

Belgrade, Serbia
October, 29-30th, 2021

UNIVERZITET U BEOGRADU – FAKULTET ZA
SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU

UNIVERSITY OF BELGRADE – FACULTY OF
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

11. MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP
SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
Beograd, 29–30. oktobar 2021. godine

Zbornik radova

11th INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
Belgrade, October, 29–30th, 2021

Proceedings

**11. MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP
SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
Beograd, 29-30. oktobar 2021. godine
Zbornik radova**

**11th INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
Belgrade, October, 29-30th, 2021
Proceedings**

IZDAVAČ / PUBLISHER

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation

ZA IZDAVAČA / FOR PUBLISHER

Prof. dr Gordana Odović, v.d. dekana

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK / EDITOR-IN-CHIEF

Prof. dr Branka Jablan

UREDNICI / EDITORS

Prof. dr Irena Stojković
Doc. dr Bojan Dučić
Doc. dr Ksenija Stanimirov

RECENZENTI / REVIEWERS

Prof. dr Sonja Alimović
Sveučilište u Zagrebu – Edukacijsko rehabilitacijski fakultet, Zagreb, Hrvatska
Doc. dr Ingrid Žolgar Jerković
Univerzitet u Ljubljani – Pedagoški fakultet Ljubljana, Slovenija
Prof. dr Vesna Vučinić, prof. dr Goran Jovanić, doc. dr Aleksandra Pavlović
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

LEKTURA I KOREKTURA / PROOFREADING AND CORRECTION

Maja Ivančević Otanjac, predavač

DIZAJN I OBRADA / DESIGN AND PROCESSING

Biljana Krsić
Mr Boris Petrović
Zoran Jovanković

Zbornik radova biće publikovan u elektronskom obliku

Proceedings will be published in electronic format

Tiraž / Circulation: 200

ISBN 978-86-6203-150-1

OSEĆAJ PROFESIONALNOG SAGOREVANJA KOD DEFEKTOLOGA I DRUGIH STRUČNJAKA KOJI RADE SA DECOM

Mia Čarakovac**

OŠ „Novi Beograd“, Srbija

Uvod: *Svakodnevno se susrećemo s različitim uslovima rada, s drugačijim pristupima radu, ali i sa specifičnim uticajem posla na pojedince. Kontinuirani stres, osim što ima loš uticaj na radnu produktivnosti, ima i veoma loš uticaj na zdravlje. Ovaj problem je česta istraživačka tema jer je prepoznavanje sindroma sagorevanja značajno za radnu produktivnost.*

Cilj: *Cilj ovog istraživanja je da se utvrdi osećaj profesionalnog sagorevanja kod defektologa u odnosu na druge stručnjake koji rade s decom (vaspitače, nastavnike, učitelje, profesore, psihologe, pedagoge, socijalne radnike), kao i u odnosu na godine radnog staža.*

Metod: *Istraživanje je sprovedeno u aprilu 2021. godine. Uzorak je činilo 360 ispitanika, od toga 169 (46,94%) defektologa i 191 (53,06%) drugih stručnjaka. U odnosu na dužinu radnog staža, ispitanici su podeljeni u dve grupe – radni staž kraći od 15 godina je imalo 263 (73,06%) ispitanika, ostali, njih 97 (26,96%), su imali više od 15 godina staža. Pored opšteg upitnika, kojim su prikupljeni podaci o polu, godinama starosti, stepenu obrazovanja, korišćena je i Skala izgaranja na radu (Work Burnout Scale). Statistička obrada podataka je izvršena u programu SPSS.*

Rezultati: *Rezultati pokazuju da defektolozi beleže nešto više vrednosti na skali profesionalnog sagorevanja ($AS=10,65$, $SD=2,61$) u odnosu na ispitanike koji pripadaju ostalim strukama ($AS=10,12$, $SD=2,32$). Takođe, analizom podataka dobijenih u odnosu na dužinu staža, utvrđeno je da je osećaj profesionalnog sagorevanja češći kod ispitanika koji imaju radni staž duži od 15 godina (defektolozi – stariji ($AS=11,83$, $SD=2,48$) u odnosu na njihove manje iskusne kolege ($AS=10,40$, $SD=2,94$); ostali – stariji ($AS=11,03$, $SD=2,52$) u odnosu na njihove manje iskusne kolege ($AS=9,62$, $SD=2,05$)).*

Zaključak: *Rezultati ovog istraživanja pokazuju da defektolozi imaju jači osećaj profesionalnog sagorevanja u odnosu na druge stručnjake koji rade s decom. Defektolozi i stručnjaci drugih profila koji rade s decom s više od 15 godina radnog staža imaju i jači osećaj profesionalnog sagorevanja, u odnosu*

** miacarakovac@yahoo.com

na one koji imaju manje od 15 godina radnog staža. Ovo istraživanje nam je otkrilo zanimljive rezultate koji su tek uvod u ovu temu i problematiku. Rezultati ukazuju na veliku potrebu svih stručnjaka za adekvatnom podrškom od strane svih društvenih i profesionalnih struktura, uz adekvatne preventivne strategije.

Ključne reči: profesionalno sagorevanje, defektolog, stručnjaci za rad sa decom, radni staž

UVOD

Pojam profesionalnog sagorevanja prvi je uveo psihoanalitičar Freudenberg 1974. godine u Sjedinjenim Američkim Državama (Šečić i sar., 2020). Maslach i saradnici (Maslach et al., 2001) definišu sindrom profesionalnog sagorevanja kao sindrom emocionalne iscrpljenosti, depersonalizacije i smanjenog ličnog i profesionalnog ispunjenja.

Prvi znak sagorevanja na poslu je osećaj hroničnog umora, slede simptomi različitih problema na kognitivnom planu, emocionalne promene, promene u ponašanju i razni telesni simptomi (Garosa et al., 2008). Veoma često dolazi do preterane konzumacije alkohola, kofeina, pušenja, preskakanja obroka i dr. (Cooper et al., 2001, prema Družić Ljubotina i Friščić, 2014).

Istraživanja pokazuju da povećavanje radnih zahteva može da bude stimulativno za zaposlenu osobu, osim u slučaju kada prevazilazi radni kapacitet zaposlene osobe, što dovodi do stresa i anksioznosti (Cuculić, 2006). Ako je izlaganje stresnim situacijama kontinuirano, bez primene adekvatnih strategija prevladavanja stresa, dolazi do iscrpljenosti, zamora i na kraju do sindroma izgaranja na poslu (Cuculić, 2006).

Rezultati pojedinih istraživanja ukazuju na to da su zaposleni starosti ispod 35 godina, koji nisu u braku, nemaju decu i imaju manje radnog iskustva pod većim rizikom od izgaranja od stresa (Demirici et al., 2010, prema Popov i sar., 2015).

Mnogi istraživači ističu da je sindrom sagorevanja naročito prisutan u pomažućim profesijama, koje su orijentisane ka različitim vidovima pružanja pomoći drugim ljudima i gde su interpersonalne reakcije od presudnog značaja (Maslach et al., 2001). Veoma bitan faktor za prevenciju profesionalnog sagorevanja je kontrola opterećenja na poslu (dužina kontakta s klijentima, broj dece u grupi, obim celokupnog posla), jer u takvim uslovima rada dolazi do većeg stresa i njegovog uticaja na osobu koja radi (Maćešić-Petrović i sar., 2011).

Poseban rizik za pojavu stresa i izgaranja na poslu predstavlja postavljanje visokih ciljeva, neracionalni planovi i nerealna očekivanja, kako od sebe i svog rada, tako i od okoline (Labus, 2012).

Upravo stručnjaci koji se bave pomagačkim zanimanjima često sebi postavljaju visoke ciljeve i ideale u svakodnevnom radu i obavezama, a sve to prevazilazi njihove

stvarne kapacitete za prevladavanje stresa i zato je kod ovih profesija sindrom sagorevanja učestaliji (Ajduković i Ajduković, 1994).

Rezultati istraživanja koje je sproveo Kane (Kane, 2021) pokazuju da zaposleni u pomagačkim profesijama najčešće koriste fizičku vježbu, razgovor s bliskim osobama, spavanje, slušanje muzike i konzumaciju brze hrane i alkohola u pokušajima da se izbore sa stresom.

CILJ

Cilj ovog istraživanja je da se utvrdi osećaj profesionalnog sagorevanja kod defektologa u odnosu na druge stručnjake koji rade s decom (vaspitače, nastavnike, učitelje, profesore, psihologe, pedagoge, socijalne radnike), kao i u odnosu na godišne radnog staža.

METOD

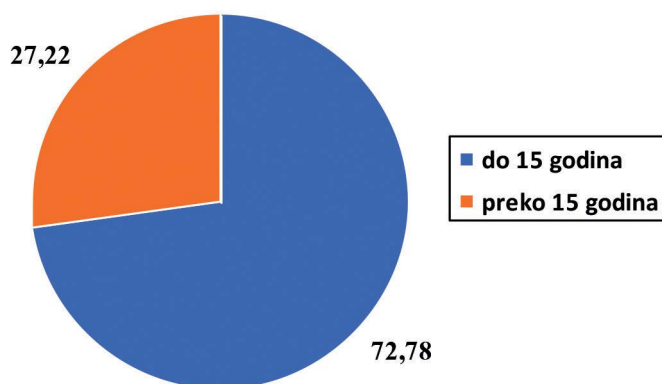
Uzorak

Uzorak je činilo 360 ispitanika, od toga 169 (46,94%) defektologa i 191 (53,06%) drugih stručnjaka.

U odnosu na dužinu radnog staža, ispitanici su podjeljeni u dve grupe – radni staž kraći od 15 godina je imalo 262 (72,78%) ispitanika, a 98 (27,22%), više od 15 godina radnog staža (Grafikon 1).

Grafikon 1

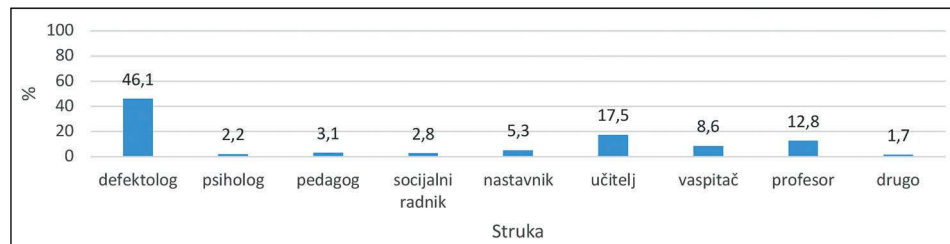
Prikaz uzorka prema godinama radnog staža

Nešto malo manje od polovine ispitanika (46,1%) su defektolozi dok su u drugoj grupi stručnjaka koji rade s decom bili najbrojniji učitelji sa 17% od ukupnog uzorka (Grafikon 2).

Grafikon 2

Prikaz uzorka prema struci

Instrumenti i procedura

Za prikupljanje podataka o sociodemografskim obeležjima korišćen je Opšti upitnik, konstruisan za potrebe ovog istraživanja. Opšti upitnik sadrži podatke o polu, godinama starosti, godinama radnog staža i profesiji.

Za procenu osećaja profesionalnog sagorevanja korišćena je Skala izgaranja na radu (Work Burnout Scale, Borritz & Kristensen, 2005; adaptacija na srpskom jeziku, Popov, 2009). Ovom skalom se procenjuje stepen fizičkog i psihičkog umora i iscrpljenosti koji osoba doživljava povezano sa svojim radom. Odgovori se daju na skali Likertovog tipa, 1 – nikada, 2 – povremeno, 3 – često, 4 – svakodnevno.

Statistička obrada podataka

Celokupna statistička obrada podataka obavljena je u programu SPSS (*for Windows*) 20.0. Za ispitivanje razlika između grupa (u odnosu na struku i godine staža) u pogledu stepena profesionalnog sagorevanja korišćen je T-test za nezavisne uzorke.

REZULTATI

Obaveze na poslu su za 12% ispitanika emocionalno iscrpljujuće, i tako se osećaju svakodnevno, dok se svaki četvrti tako oseća često. Za 10% ispitanika sama pomisao na novi radni dan predstavlja izvor frustracija i osećanja iscrpljenosti. Posao je povremeno emocionalno i fizički iscrpljujući za oko 60% ispitanika. Ipak, 27% ispitanika nikada ne oseća iscrpljenost ujutro pri pomisli na još jedan radni dan, dok 24% ispitanika tvrdi da im posao nikada ne izaziva osećaj frustracije. Njih 17% izjavljuje da nikada ne oseća fizičku iscrpljenost zbog posla, a 4% ispitanika nikada ne oseća emocionalnu iscrpljenost zbog posla. Kada je u pitanju slobodno vreme i energija za provođenje istog s porodicom i prijateljima, 24% ispitanika smatra da svakodnevno ima dovoljno energije, 44% da je to slučaj često, a 30% povremeno.

Poređenje ispitanika prema stepenu profesionalnog sagorevanja

Rezultati poređenja osećaja profesionalnog sagorevanja kod defektologa i stručnjaka drugih profila su prikazani u Tabeli 1.

Tabela 1

Osećaj profesionalnog sagorevanja kod defektologa i stručnjaka drugih profila

Struka	N	AS	SD	t	p
defektolozi	166	10,65	2,61	2,005	0,046
ostali	194	10,12	2,32		

Rezultati t-testa pokazuju da postoje statistički značajne razlike između dve grupe ispitanika u pogledu stepena profesionalnog sagorevanja ($t(333,347)=2,005$, $p=0,046$).

Tabela 2

Osećaj profesionalnog sagorevanja i dužina radnog staža defektologa

Radni staž	N	AS	SD	t	p
do 15 godina	137	10,40	2,48	-2,720	0,007
preko 15 godina	29	11,83	2,94		

Rezultati t-testa pokazuju da postoje statistički značajne razlike između dve grupe defektologa u pogledu stepena profesionalnog sagorevanja ($t(164)=-2,720$, $p=0,007$) (Tabela 2).

Tabela 3

Osećaj profesionalnog sagorevanja kod stručnjaka drugih profila i dužina radnog staža

Radni staž	N	AS	SD	t	p
do 15 godina	125	9,62	2,05	-4,200	0,000
preko 15 godina	69	11,03	2,52		

Rezultati t-testa nezavisnih uzoraka pokazuju da postoje statistički značajne razlike između dve grupe ispitanika u pogledu stepena profesionalnog sagorevanja ($t(192)=-4,200$, $p=0,000$).

DISKUSIJA

Cilj istraživanja je bio da se utvrdi osećaj profesionalnog sagorevanja kod defektologa u odnosu na druge stručnjake koji rade s decom (vaspitače, nastavnike, učitelje, profesore, psihologe, pedagoge, socijalne radnike), takođe i u odnosu na godine radnog staža.

Na osnovu rezultata našeg istraživanja, možemo uočiti da defektolozi imaju više vrednosti na Skali izgaranja na radu, u odnosu druge stručnjake koji rade s decom.

U istraživanju koje je sproveda Jovanović sa saradnicima (Jovanović i sar., 2019) rezultati ukazuju na to da defektolozi s radnim stažom preko 16 godina imaju veoma visok nivo profesionalnog izgaranja. Takođe, u istraživanju koje su sprovedli Popov i Stefanović (2016) rezultati ukazuju na to da osećaj profesionalnog sagorevanja defektologa raste s godinama radnog staza.

U našem istraživanju je pokazano da ispitanici s više od 15 godina radnog staža imaju jači osećaj profesionalnog sagorevanja u odnosu na ispitanike koji imaju manje od 15 godina, dok u istraživanju Blažić iz 2019. godine intenzitet sagorevanja nije povezan sa stručnom spremom i ukupnim radnim stažom.

Profesionalno sagorevanje u pomažućim profesijama je predmet interesovanja velikog broja istraživača, ali ne može se reći da su rezultati različitih istraživanja međusobno kompatibilni. Još uvek nije pronađen jedinstven korpus glavnih uzroka profesionalnog sagorevanja, što nameće potrebu da se ovaj problem sistematičnije istraži.

Da bismo dobili detaljniju analizu osećaja profesionalnog sagorevanja i kod defektologa i kod ostalih stručnjaka koji rade s decom, potrebno je da u nekom sledećem istraživanju uzorkom obuhvatimo ujednačen broj ispitanika u odnosu na godine radnog staža, manje od 15 naspram više od 15 godina.

ZAKLJUČAK

Nakon analize dobijenih podataka možemo zaključiti da je kod defektologa uočen viši intenzitet osećaja profesionalnog sagorevanja, u odnosu na ostale stručnjake koji rade s decom. Takođe, kao što je i očekivano, rezultati ukazuju da osobe koje imaju više od 15 godina radnog staža imaju i više vrednosti na skali profesionalnog sagorevanja.

Sagledavajući problem profesionalnog sagorevanja kod defektologa i drugih stručnjaka koji rade s decom, smatramo da je veoma važno da se više pažnje obrati na brigu o mentalnom zdravlju, kao i na kontinuiranu podršku svim stručnjacima tokom rada.

LITERATURA

- Ajdković, M., i Ajduković, D. (1994). *Pomoć i samopomoć u skrbi za mentalno zdravlje pomagača*. Društvo za psihološku pomoć.
- Blažić, A. (2019). *Sindrom profesionalnog sagorijevanja kod djelatnika koji rade s osobama s intelektualnim teškoćama* [master rad, Univerzitet u Zagrebu]. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:479356>
- Cuculić, A. (2006). Stres i burn-out sindrom kod djelatnika penalnih institucija. *Kriminologija i socijalna integracija*, 14(2), 61-78.

- Družić Ljubotina, O., i Friščić, Lj. (2014). Profesionalni stres kod socijalnih radnika: izvori stresa i sagorijevanje na poslu. *Ljetopis socijalnog rada*, 21(1), 5-32. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v21i1.10>
- Garosa, E., Moreno-Jimenez, B., Liang, Y., & Gonzales, J. L. (2008). The relationship between sociodemographic variables, job stressors, burnout and hardy personality in nurses: An exploratory study. *International Journal of Nursing Studies*, 45(3), 418-427. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2006.09.003>
- Jovanović, V., Karić, J., Hinić, D., Stojanović, G., Džamonja-Ignjatović, T., i Mihajlović, G. (2019). Sindrom izgaranja deektologa zaposlenih u školama za decu sa smetnjama u razvoju. *Engrami*, 40(2), 21-33. <https://doi.org/10.5937/engrami1902021J>
- Kane, L. (2021). “Death by 1000 Cuts”. Medscape National Physician Burnout & Suicide Report 2021. <https://www.medscape.com/slideshow/2021-lifestyle-burnout-6013456>
- Labus, M. (2012). *Sindrom izgaranja kod pomagačkih profesija* [master rad, Univerzitet u Novom Sadu].
- Maćešić-Petrović, D., Kovačević, J., Japundža-Milislavljević, M., i Đurić-Zdravković, A. (2011). Sindrom profesionalnog sagorevanja različitih profesija u obrazovnom procesu. *Pedagogija*, 66(1), 29-35.
- Maslach, C., Schaufeli, W. B., & Leiter, M. P. (2001). Job burnout. *Annual Review of Psychology*, 52, 397-422. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.397>
- Popov, S., i Stefanović, B. (2016). *Sindrom izgaranja i kognitivna emocionalna regulacija u profesiji defektologa*. https://www.researchgate.net/publication/303374098_Sindrom_izgaranja_i_kognitivna_emocionalna_regulacija_u_profesiji_defektologa
- Popov, S., Latovljević, M., i Nedić, A. (2015). Sindrom izgaranja kod zdravstvenih i prosvetnih radnika – uloga situacionih i individualnih faktora. *Psihološka istraživanja*, 18, 5-22. <https://doi.org/10.5937/PsIstra1501005P>
- Šečić, A., Nikolić, M., Jokić, S., i Tadić, D. (2020). Utjecaj hronološke dobi na pojavu profesionalne opterećenosti kod edukacijsko-rehabilitacijskih stručnjaka. U M. Nikolić, i M. Vantić-Tanjić (Ur.), *Zbornik radova „Unapređenje kvalitete života djece i mladih“* (str. 551-559), Udruženje za podršku i kreativni razvoj djece i mladih i Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Univerzitet u Tuzli.

PROFESSIONAL BURNOUT IN SPECIAL EDUCATORS AND OTHER EXPERTS WHO WORK WITH CHILDREN

Mia Čarakovac

Elementary School “Novi Beograd”, Serbia

Introduction: Every day we encounter different working conditions, different approaches to work, but also the specific impact of work on individuals. In addition to affecting work productivity, continuous stress also has a very bad impact on health. This problem is a frequent research topic because the recognition of burnout syndrome is important for labor productivity.

Aim: *The aim of this research was to determine professional burnout in special educators compared to other professionals who work with children (educators, teachers, professors, psychologists, pedagogues, social workers), with regard to the years of work experience.*

Method: *The research was conducted in April 2021. The sample consisted of 360 subjects, of which 169 (46.94%) were special educators and 191 (53.06%) were other experts. With regard to the length of work experience, the respondents were divided into two groups – 263 (73.06%) respondents had less than 15 years of work experience, while the remaining 97 of them (26.96%), had more than 15 years of work experience. In addition to the general questionnaire, which collected data on gender, age, and the level of education, the Work Burnout Scale – Borritz & Kristensen (2005; adaptation in Serbian, Popov, 2009) was used. Statistical data processing was performed in the SPSS program.*

Results: *The results show that special educators record slightly higher values on the scale of professional combustion ($M=10.65$, $SD=2.61$) compared to subjects belonging to other professions ($M=10.12$, $SD=2.32$). Also, the analysis of data obtained in relation to the length of service, it was found that the feeling of professional burnout is more common in respondents with work experience longer than 15 years (defectologists – ($M=11.83$, $SD=2.48$) compared to their less experienced colleagues $M=10.40$, $SD=2.94$), others – ($M=11.03$, $SD=2.52$) compared to their less experienced counterparts ($M=9.62$, $SD=2.05$).*

Conclusion: *The results of this research show that special educators have a stronger sense of professional burnout, compared to other experts who work with children. Special educators and experts of other profiles who work with children, with more than 15 years of work experience, also have a stronger sense of professional burnout, compared to those who have less than 15 years of work experience. This research revealed interesting results that are just an introduction to this topic and issue. The results indicate a great need of all experts for adequate support from all social and professional structures, with adequate preventive strategies.*

Keywords: *professional burnout, special educator, experts in working with children, years of service*